

ВИЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ: КЛЮЧОВА ПАРАДИГМА СИСТЕМНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розкрито внутрішні фактори, які впливають на злочинність та дестабілізують національну безпеку України. Визначено чинники, які суб'єктами безпеки необхідно враховувати при розробці системної протидії злочинності.

Ключові слова: внутрішні фактори, злочинність, протидія злочинності, суб'єкти безпеки.

Конституція України закріплює історично зумовлений пріоритет розвитку суспільства: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, є найвищою соціальною цінністю. У період глобалізації й докорінних змін політичних, соціально-економічних та ідеологічних цінностей суспільного устрою України злочинність стала суттєвою загрозою для національної безпеки й демократичного розвитку. У зв'язку із цим необхідно з'ясувати фактори, які детермінують злочинність, що негативно впливає на безпеку людини, суспільства, держави. Проведене нами дослідження дало змогу виявити комплекс сьогodнішніх внутрішніх факторів, що зумовлюють злочинність, яка перешкоджає розвитку державних інституцій, соціально-економічних та правових основ життєдіяльності суспільства. Системна протидія злочинності передбачає розкриття їх сутності.

Національна безпека України як соціальна система є складною та багатогранною. Процес її забезпечення здійснюється з урахуванням як об'єктивних законів розвитку суспільства, так і множинності факторів (зовнішніх і внутрішніх), які в умовах сьогodнішньої глобалізації постійно взаємодіють, змінюються, впливаючи один на одного. Їх потрібно визначити, щоб враховувати при розробці політики держави у сфері протидії злочинності, що сприятиме безпеці людини й суспільства [1, с. 280].

З огляду на це кримінологічне дослідження "не лише кримінально-правових, але і політичних, економічних, соціальних, соціально-психологічних та інших реалій, які несуть у собі високий рівень криміногенності" [2, с. 5], дає змогу не тільки більш змістовно оволодіти цим процесом, але і системно протидіяти злочинності. Беручи це до уваги, потрібно підкреслити, що ефективність протидії злочинності залежить як від запобігання впливу глобальних конфліктів на весь спектр життя та діяльності людської спільноти, так і карної політики

держави [2, с. 7], що в кінцевому результаті передбачає протидію факторам, які впливають на: а) національні інтереси; б) виникнення криміногенних загроз внутрішній безпеці суспільства. Фактори, які детермінують злочинність, мають різний зміст і лише в сукупності зумовлюють злочинність, що й вимагає їх системного аналізу.

Нові пріоритети нашої держави були закріплені в Конституції України (1996 р.), що сприяло новій політиці, орієнтованій на ринкові відносини. Але розпад СРСР спричинив втрату колишніх економічних зв'язків та ринків збуту, що призвело до соціально-економічного занепаду і, як результат, зростання злочинності. Виходячи із цього, а також аналізу наукових праць, даних Державного комітету статистики України та нашого дослідження, ми вважаємо, що до внутрішніх факторів, які негативно впливають на кримінологічний стан і внутрішню безпеку суспільства, належать: географічне розташування й демографічний стан, економічні, охорона здоров'я, соціально-психологічні та моральні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини, етнополітичні, релігійні та інформаційні. Розглянемо їх детальніше.

Географічне розташування України та її демографічний стан суттєво вплинули на становлення й розвиток української нації як європейської. Разом з тим постійні намагання держав-сусідів заволодіти землями України та занепад життєвого рівня в незалежній Україні ослабили національну безпеку. Це змушувало співвітчизників шукати більш пристойного життя за межами України, що вплинуло на значне скорочення чисельності населення. За статистичними даними, чисельність населення України з 1990 р. до 1 березня 2014 р. скоротилася з 52 млн до 45 млн 395 тис.

Еміграція розпочалася з 1990-х рр. Як свідчить проведене нами соціологічне опитування 300 респондентів, віком від 18 до 65 років, головними чинниками для еміграції є низький рівень доходів (85%), відчуття безперспективності (33%), нестабільна по-

літична ситуація (28%), відсутність соціальної підтримки держави (27%). За даними МВС України, виїзд громадян у 1990 р. становив не більше ніж 85 тис. на рік, а вже у 2012 р. з України емігрувало близько 5 млн осіб. Така міграція має дві складові. Перша – вплив надлишкової робочої сили зменшує безробіття та витрати держави з допомоги безробітним. Разом з тим, матеріальні надходження в країну від праці мігрантів за кордоном становлять до 7 млрд дол., що є суттєвим додатком до валютних надходжень в Україну. Друга – від'їзд молоді, обдарованих фахівців, учених стає гальмівним чинником розвитку країни, оскільки створює як дефіцит багатьох фахівців і кваліфікованих працівників, так і демографічну нестабільність. Усе це негативно впливає на можливість ефективного проведення соціальних, політичних, економічних і правових реформ та стає суттєвою загрозою для внутрішньої безпеки суспільства.

Поряд з цим на кримінологічну ситуацію в державі негативно впливає й та обставина, що Україна стала перехрестям міжнародних міграційних потоків. Для свого існування, проживання та можливості подальшої міграції вже з території України іноземці, що проживають в Україні, починають вчиняти злочини і тим самим поглиблюють кримінологічну ситуацію. За даними Державного комітету статистики України на 2007 р., із загальної чисельності засуджених 2,5 тис. осіб – іноземні громадяни, з числа яких майже усі (97,1%) з країн близького зарубіжжя, серед них 114 жінок (4,8%); осіб без громадянства – 91,1 тис., з числа яких 81 жінка (0,9%) [3, с. 80–81]. На 2010 р., за даними МВС, із загальної чисельності засуджених цей показник становив – 2,3 тис. осіб – іноземні громадяни, з числа яких майже усі (96,5%) з країн близького зарубіжжя, серед них 112 жінок (5%); осіб без громадянства – 7 тис., з числа яких 44 жінки (0,6%).

Аналізуючи такий стан, можна погодитись із О. Джужою та А. Мозоль, що основними факторами нелегальної міграції через Україну є: а) соціальні катаклізми; б) низький рівень життя; в) розпад СРСР і пов'язане із цим загострення міжнаціональних відносин; г) етнічні війни, в результаті яких частина громадян залишила місце проживання; д) ліберальне законодавство й прозорість кордонів, що є зручним для нелегальної міграції, у тому числі і транзитної; е) розширення комерційної діяльності; є) нові зовнішньоекономічні відносини, у результаті яких певна кількість працівників іноземних виробничих структур тривалий час перебуває на території України [4, с. 41].

Економічний фактор. Низький рівень економічного розвитку чи його спад є також кризогенними факторами, які безпосередньо впливають на злочинність і стан

безпеки. Тобто будь-які економічні негаразди та нестабільність зумовлюють зростання злочинності і, навпаки, послаблюють безпеку суспільства, а ринкові відносини, від самого початку їх становлення, обтяжені підвищеною криміногенністю.

Якщо розуміти національну безпеку як захищеність суспільних відносин, які забезпечують прогресивний розвиток у конкретних історичних умовах, від небезпек, то економічний фактор являє собою захищеність відносин в економіці. У свою чергу, захищеність відносин в економіці визначає рівень достатку суспільства. Економічна безпека поділяється на три рівні реалізації: міжнародну (глобальну і регіональну), національну (внутрішньодержавну і галузеву), приватну (юридичні і фізичні особи). Поряд із цим не можна не підкреслити, що економічний стан у державі значно погіршився, збільшились і злочини в цій сфері. Так, за даними МВС, у 2010 р. зареєстровано 318,2 тис. злочинів проти власності, у 2011 р. – 339,3 тис., зростання на 6,6%, і ця тенденція триває. Існує пряма залежність між принциповими змінами в економічній політиці держави, компетенцією суб'єктів, що забезпечують безпеку, і тими засобами, якими вони впливають на запобігання злочинності в цій сфері.

Також існують загрози з боку зарубіжних спецслужб, які намагаються завдати нашому суспільству, державі економічного збитку або послабити її оборонний потенціал. Це виявляється, наприклад, у протидії придбанню Україною устаткування з передовою технологією, що призведе до закріплення нашого відставання в найбільш перспективних галузях науки та виробництва, а також у проштовхуванні на український ринок застарілих машин і технологій. З метою протидії таким спробам пропонуємо включити до компетенції СБУ отримання щорічної кримінологічної інформації від усіх суб'єктів про загрози для України в економічній, оборонній і науково-технологічній галузях для аналізу та надання аналітичної доповіді найвищим органам державної влади й прийняття ними відповідних, своєчасних і адекватних рішень.

Для активнішої протидії злочинності у сфері економіки пропонуємо такі законодавчі зміни: а) прийняти правові акти, що сприятимуть поліпшенню інвестиційного клімату; б) забезпечити дієвий захист прав власності; в) лібералізувати регуляторне законодавство; г) розвивати фінансовий та фондовий ринки; д) унеможливити корупцію в податковій системі; е) забезпечити державний контроль за діяльністю природних монополій та використання ними фінансових ресурсів; є) законодавчо закріпити тарифну політику.

Фактор охорони здоров'я – один з основних об'єктів національної безпеки України, бо людина – головна продуктивна

сила суспільства. Її життєдіяльність (вико-ристання та репродукція людини як проду-ктивної сили суспільства) визначається ба-гатьма факторами, але найголовніший – це здоров'я. Тільки здорова особа здатна ефек-тивно й творчо працювати на соціальний прогрес та плідно протидіяти злочинності.

Відомо, що протягом життя людина весь час перебуває в процесі розвитку. Але най-більш продуктивним є той період, який фа-хівці назвали індексом людського розвитку – показник, що відображає на макрорівні ступінь матеріального забезпечення насе-лення, його здоров'я та освіченості. Цей показник також використовують при ви-значенні результативності державного управління у сфері забезпечення здоров'я нації та критеріїв, що характеризують мож-ливість здорової людини протистояти зло-чинності й сприяти забезпеченню безпеки суспільства. Умовами забезпечення здо-ров'я української нації як фактора спро-можності протидіяти злочинності та сприяти безпеці суспільства є: гарантія права на здорові умови життя й довкілля; гармоніза-ція національних стандартів якості життя громадян з європейськими; забезпечення доступності якісних медичних послуг для всіх верств населення; добровільність у забезпеченні здоров'я і наявність вибору для цього; правове регулювання ризиків, що впливають на стан здоров'я; доступ-ність інформації щодо ризиків та їх шкоди здоров'ю; приведення вітчизняної системи охорони здоров'я у відповідність до євро-пейських стандартів; збільшення бюджет-ного та інвестиційного (приватного) фінан-сування сектора, що пов'язаний із забезпе-ченням здоров'я людини.

Політичні, соціальні, економічні, правові, інформаційні та інші фактори безпеки самі по собі не в змозі гарантувати надійність протидії злочинності, якщо не будуть вра-ховані основи людського розвитку, продик-товані вищезазначеними складовими об'єк-та цих перетворень – людини як основопо-ложної частини всього населення. Необхід-но впровадити Державну програму демо-графічної безпеки, головним показником якої є здоров'я нації.

Соціально-психологічні й моральні фактори безпеки. Безпека суспільства багато в чому залежить від наявності чи відсутності моральних і духовних цінностей та установок. Соціально-психологічна ат-мосфера в суспільстві, як і правова культура громадян, формується багатьма факто-рами, а саме: соціально-політичним, інте-лектуально-моральним, емоційно-психоло-гічним, маніпулятивно-поведінковим, інфо-рмаційно-ідеологічним, освітянським, соці-ально-економічним, адміністративно-управ-лінським. Враховуючи це, пропонуємо деякі антикриміногенні заходи, що можуть стабі-лізувати кримінологічну ситуацію в країні. По-перше, зменшити негативний інформа-

ційний вплив на соціально-психологічний розвиток особи, насамперед, молоді лю-дини. Ліквідувати повсякденне засилля ефіру програмами, в яких домінує насиль-ницько-жорстока кримінальна тематика. По-друге, повернути втрачену суспільством довіру до працівників правоохоронних ор-ганів, зокрема, міліції. Правоохоронні орга-ни треба звільнити від партійної підлеглості владі, запровадивши громадський контроль за їхньою діяльністю. Потребує також пере-гляду система професійної підготовки пра-воохоронців, яку варто спрямувати на кри-мінологічну освіченість. Це допоможе взяти під контроль криміногенну ситуацію в дер-жаві, стабілізувати соціально-психологіч-ний стан, що й забезпечить внутрішню без-пеку суспільства.

Міжнаціональні та міжконфесійні відносини як чинники безпеки. Внутрі-шня безпека зумовлена політичною стійкі-стю й згуртованістю українського народу, які в кінцевому результаті визначають до-лю держави, її конституційний устрій та територіальну цілісність. У суспільстві од-ним із головних факторів внутрішньої без-пеки є співвідношення національного пи-тання з етнополітичною безпекою. Причи-нами ослаблення міжетнічної єдності є конфлікти, які мають глибинні історичні корені та довготривалий характер. Вони можуть бути певний час прихованими і, по-ступово визріваючи в суспільстві, виявити-ся в будь-який момент. Вони взаємозумов-лені політикою, економікою, демографією тощо. Фактори цих конфліктів: історичні, територіальні, соціально-економічні, полі-тичні, етнокультурні, етнопсихологічні, ет-нодемографічні. Роль цих факторів у різний період може бути різною, або головною, або другорядною, однак усі вони перебу-вають у постійній взаємодії між собою.

Вивчення передумов виникнення міжна-ціональних конфліктів, а також ідентифіка-ція основних ознак, які впливають на етні-чну ситуацію в конкретному регіоні, допо-може здійснити комплекс своєчасних захо-дів для запобігання ескалації напруги й проявам таких конфліктів на практиці.

За зовнішніми проявами міжнаціональні конфлікти можна розподілити на такі, які мають мирний характер і озброєний харак-тер; за масштабом (території охоплення) – локальні, регіональні та міжрегіональні.

Сьогоднішні екстремістські прояви в До-нецьку й Луганську свідчать про довготри-вале нехтування владою економічної та демографічної ситуації в цих регіонах, що й вплинуло на цей процес. Це викликає не-обхідність відмови від стереотипів, пере-гляду уявлень про незмінність відносин між різними етносами. У зв'язку із цим анти-криміногенні заходи потрібно спрямовувати на запобігання умовам, що впливають на дестабілізацію міжнаціональних відносин в Україні. Серед цих умов: соціально-еконо-

мічна криза; перешкоджання здійсненню громадянами їх виборчого права та права на участь у референдумі чи таємності голосування; зростання конфліктності співіснування етнічних угруповань; етноцентризм стихійних масових рухів, що замінюють громадянське самовизначення особи ідеологією національного руху; зниження культурного рівня інтеграції, що консолідується на національній платформі, через деморалізацію суспільної свідомості на "комерційному" підґрунті; наявність у масовій свідомості національно забарвленої релігійності; амбіції церков і релігій та їх представників; порушення прав релігійних та етнічних меншин з боку посадових осіб.

Значний антикриміногенний потенціал у протидії злочинності та забезпеченні безпеки суспільства прихований також і в стабільних міжконфесійних відносинах. Соціокультурна ідентифікація стосується релігійних організацій, зокрема, наскільки вони відповідають ідеї національної церкви. Громадяни почали більше замислюватись над значенням життя, свого "Я"-існування, своєї сім'ї, близьких, дбати про свій внутрішній світ, поєднуючи його з моральними чинниками свого "Я" і глибинним потягом служіння Богу та непорушенням християнських заповідей. Релігія таким чином сприяє формуванню духовної культури людей, та соціальному прогресу суспільства.

Висновки. Аналіз факторів, які впливають на безпеку людини, суспільства, держави, з усією очевидністю показав, що саме в основних сферах: економічній, політичній, соціально-психологічній, культурній, правовій, інформаційній – існують певні суперечності, недоліки, що зумовлюють виникнення різноманітних загроз та небезпек, у тому числі криміногенних. Усі ці фактори взаємопов'язані й мають динамічний характер, що потребує системного підходу до їх усунення чи нейтралізації.

Злочинність як загроза безпеці має тенденцію до змінюваності залежно від комплексної взаємодії існуючих криміногенних факторів. Системна протидія злочинності пов'язана з постійним та динамічним вивченням факторного впливу на витоки загроз і небезпек. Здобуті знання повинні сприяти розробці антикриміногенних захо-

дів і негайно впроваджуватись на макро- та мікрорівнях у політичну, економічну, демографічну, соціально-психологічну, духовно-моральну, правову та інші сфери для стабілізації кримінологічного стану. Це слід здійснювати шляхом розмежування повноважень між суб'єктами на основі тісної координації дій органів законодавчої, виконавчої та судової влад, а також активного залучення громадських об'єднань і громадян, наявності зворотного зв'язку між владою й суспільством.

Потребує більш активного залучення такий шар соціальної політики, як сім'я, оточення, освіта, інтелектуальна розвиненість, віросповідання, зайнятість, правова культура, охорона здоров'я.

Значну кількість реальних чи потенційних загроз, що зумовлюють фактори, які переростають у внутрішні витоки небезпек, у тому числі криміногенні, слід нейтралізувати шляхом проведення ефективної зовнішньої і внутрішньої політики щодо усунення кризових явищ у різних сферах суспільного життя при підвищенні ролі громадських організацій і громадян у цьому процесі. Не останню роль тут може відіграти подолання мовних, етнічних та релігійних суперечок, що мають місце в нашій державі, здійснення виваженої інформаційної політики в цій сфері, а також покращення демографічної ситуації, що нерозривно пов'язана із здоров'ям нації та її відтворювальним потенціалом.

Список використаної літератури

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2008. – Кн. 3: Практична кримінологія. – 320 с.
2. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность / В.В. Лунеев. – М. : Норма, 2007. – 272 с.
3. Злочинність в Україні : стат. збірник / [відп. за вип. І. Калачова]. – К. : Держ. комітет статистики України, 2008. – 118 с.
4. Джужа О. Міграційні процеси та злочинність в Україні: їх взаємозв'язок / О. Джужа, А. Мозоль // Право України. – 1998. – № 7. – С. 39–41.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014.

Никитин Ю.В. Определение внутренних факторов влияния на преступность: ключевая парадигма системного противодействия преступности и обеспечения национальной безопасности

В статье раскрыты внутренние факторы, влияющие на преступность и дестабилизирующие национальную безопасность Украины. Определены составляющие, которые необходимо учитывать субъектам безопасности при разработке системного противодействия преступности.

Ключевые слова: внутренние факторы, преступность, противодействие преступности, субъекты безопасности.

Nikitin I. Identifying the Internal Factors Affecting the Criminality: the Key Paradigm of Systemic Activity on Combating Crime and Ensuring the National Security

The article reveals the internal factors affecting criminality and undermining the national security of Ukraine. The constituents to be accounted by the security subjects under the development of the national system of counteraction to crimes are identified.

The factor analysis evidenced a number of inherent conflicts in the basic areas of security – economic, political, social, psychological, cultural, legal, informational etc. that cause various dangers and threats, criminogenic in particular. All those factors are interdependent, have a dynamic character and necessitate a systemic approach to their elimination or neutralisation.

The criminality as a threat tends to great changeability subject to interrelation of the existing criminogenic factors. An integrated systemic counteraction to crimes refers to the indeep study of the factors influence on the sources of those dangers and threats. The knowledge gained should facilitate the development of anti-criminogenic activities and immediately be implemented at the macro- and microlevels of political, economic, demographic, social, psychological, spiritual, moral, legal, and other areas to stabilize the criminological situation. This should be carried out through the separation of powers between the subjects of legislative, executive and judicial authorities based on close coordination, as well as the active involvement of civil society organizations and individuals, availability of feedback between the government and society.

A special emphasis is to be made on a more active involvement of such social layers as family, environment, education, intellectual potential, religion, employment, legal culture, healthcare etc.

Most of critical or potential threats caused by the factors that outgrow into the internal hazards, including the criminogenic ones, should be neutralized by means of effective foreign and domestic policies to address and resolve the crisis phenomena in social life.

An important role in this process should be paid to overcoming linguistic, ethnic and religious conflicts, implementation of the balanced information policy, as well as improving the demography in the country – all that is inextricably linked to the nation's health and its reproduction potential.

Key words: internal factors, criminality, combating crime, subjects of security.